

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ VS ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Ткаченко Є.В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Метою гуманітарної політики держави в багатоетнічному та полі конфесіональному суспільстві є створення умов для повної реалізації мовних, етнічних та релігійних прав кожною особою. Україна, проголосивши себе на конституційному рівні демократичною і правовою державою, прагне створити умови для рівноправного розвитку та активної всебічної участі у соціальному, економічному, політичному та духовно-культурному житті громадян України незалежно від мовної, етнічної та релігійної приналежності. Демократична держава повинна не лише поважати етнічну, мовну та релігійну самобутність будь-якої особи, яка належить до мовної, етнічної чи релігійної меншини, але і створювати умови, що дозволяють виражати, зберігати таку самобутність. Отже, важливим елементом державної гуманітарної політики є забезпечення прав мовних, етнічних та релігійних меншин в Україні.

Слід наголосити, що Україна на момент проголошення незалежності була доволі різнобарвною країною. І це стосувалося питань мови, етнічного складу, релігії, ставлення до історії, поглядів на майбутнє. Слід погодитися з Сергієм Плохін, що в Україні були два сценарії прощання з СРСР. Перший «балтійський», який був характерним для Західної України, де відбувалися повний розрив з радянським минулим, процесу декомунізації, поява нових політичних лідерів. Другий сценарій – «пострадянський» або «російський», в цих регіонах декомунізація майже не відбувалася, а при владі залишилась

колишня партійна номенклатура (Plokhy S. The Russo-Ukrainian War. The Return of History). Безумовно така різнобарвність українського населення та регіонів, не могли не вплинути на різність поглядів щодо політики розвитку державної мови та консолідації українського народу, ролі російської мови в суспільстві, правового статусу національних та етнічних меншин, розвитку української автокефальної церкви та правового статусу церкви Московського патріархату. Але ж унікальність українського суспільства полягала у тому, що ця його різнобарвність дозволила побудувати політичну культуру, яка засноване на компромісі, адже галичанам необхідно було домовлятися з донеччанами, націоналістичним політичним елітам з старою політичною номенклатурою.

Саме такий компроміс ми можемо побачити в положеннях ст. 10 Конституції України, в якій з а українською мовою закріплюється статус державної, а російській та іншим мовам національних меншин гарантується можливості розвитку і застосування в різних сферах суспільного життя.

До 2014 р. відносно російської мови та російськомовного населення майже не проводилися політика заборон чи обмежень. Релігійним організаціям Московського патріархату надавалися всі умови для вільного віро сповідання та розвитку власних поглядів.

Як же змінилася політика після окупації українських земель 2014 р. та збройної агресії 2022 р.

Відповідно до ст. 11 Конституції України держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Тобто на рівні Основного Закону закладено основні принципи гуманітарної політики держави – з одного боку публічна влада України як відносно молододі держави, що перебуває на етапі державотворення, має створити умови та механізм для об'єднання української нації через підтримку розвитку української мови як державної, національної культури, книговидання, театру, освіти, релігійних традицій тощо; з іншого боку – оскільки для України як для багатонаціональної, полімовної та

багаторелігійної країни є важливим гарантування мовних, етнічних, релігійних та інших особливих прав усіх меншин України, що є вагомою передумовою забезпечення суспільної злагоди.

Перший вищевказаний напрямок гуманітарної політики особливо актуалізувався після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Особливо це стало важливим для єднання українського народу щодо створення організованого та потужного супротиву ворогу, який під гаслами захисту російськомовного населення, намагався захопити та поглинути українські території. Саме об'єднання українських громадян навколо ідеї відсічі російській агресії та перемоги над ворогом стане історичним міфом, який буде основним підґрунтям для єдиного українського народу як для багатонаціональної, полімовної та багатоконфесійної спільноти. Саме з цією метою 13 грудня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Іншим напрямком гуманітарної політики – створення відповідних умов для розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх меншин України.

На теперішній час в Україні в освітній сфері ще й досі актуальною залишається проблема знаходження законодавчого балансу між метою державної мовної політики щодо забезпечення використання та розвитку української мови як державної, а з іншого – гарантування права на навчання або вивчення рідної мови представниками меншин.

Слід також наголосити, що у своєму Висновку щодо заяви України про членство у ЄС Європейська комісія рекомендувала державі завершити реформування нормативно-правової бази стосовно національних меншин, яка наразі готується відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, та ухвалити негайні й ефективні механізми імплементації. Так, Венеційська комісія у своєму Висновку від 8 грудня 2017 р. також вказує на обмеження прав національних меншин новим «освітнім законом». А саме, вона вказує, що хоча

проведення всеосяжної реформи української системи освіти, схоже, сприймається загалом позитивно, новий Закон про освіту пропонує також нові принципи використання мов для здобуття освіти та мов як предмету навчання. Зокрема, стаття 7 нового закону, зменшивши обсяги освіти мовами меншин, особливо після завершення початкової школи, викликала сильну критику та протести як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Ця критика значною мірою виправдана, з низки причин. Та редакція статті, яку було схвалено, суттєво відрізняється від проекту, щодо якого відбувалися консультації з меншинами. Стаття 7 містить важливі двозначності та, як видається, не забезпечує дотримання ключових принципів, необхідних для виконання рамкового закону при застосуванні міжнародних та конституційних зобов'язань країни. Водночас вона містить певні гарантії щодо освіти мовами меншин, але переважно обмежена початковою освітою. Точний обсяг таких гарантій не є настільки гранично ясным, як це має бути в законі. Схвалена редакція дійсно дозволяє радикально змінити попередній мовний режим, принаймні у середній освіті, привівши її до системи, орієнтованої на обов'язкове використання української мови в якості мови навчання.

Хоча в цьому положенні і не згадуються права жодних етнічних груп, разом з тим в цьому аспекті слід згадати Висновок Венеціанської комісії від 8 грудня 2017 року щодо положень ст. 7 Закону України «Про освіту», в якому наголошується, що аналогічний пункт, який міститься у Законі «Про освіту», не передбачає рішення для мов, які не є офіційними мовами ЄС. Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та героїчного супротиву Збройних Сил України і Українського народу військовій агресії, найближчим часом складно практично гарантувати мовні права в освітній сфері для російської національної меншини, але захисту мовних прав потребують, наприклад, гагаузька, єврейська або ромська національні меншини. Слід наголосити, що у 2022 р. прийнято новий Закон України «Про національні меншини (спільноти) України), який є одним з «євроінтеграційних» законопроектів, прийняття яких сприяє виконанню

рекомендацій Єврокомісії щодо подальшої перспективи членства України в Європейському Союз.